

LESZ-E EGYETEM AZ UNIVERSITASBÓL?

A címbeli – akár képzavarnak is minősíthető – kérdés természetesen magyarázatot igényel, hiszen mindenki tudja, hogy az *universitas* szó *egyetemet* jelent. Akkor hát mivégre a szójátéknak tűnő kérdésfeltevés?

1991. június 23-án négy debreceni felsőoktatási intézmény – az Agrártudományi Egyetem, az Orvostudományi Egyetem, a Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Református Theológiai Akadémia – és az MTA Atommagkutató Intézetének vezetői aláírták a Debreceni Universitas Egyesülés alapító okiratát. Ezt az elnevezést az a szándék kényszerítette ki, hogy a megalakuló szervezet egyszerű elnevezésében is megkülönböztethető legyen az alapító és abban részt vevő három *egyetem*től, de egyúttal kifejezze azt is, hogy ez az új képződmény még nem *egyetem*. Nem *egyetem*, hanem az 1988. évi VI. törvény alapján működő *egyesülés*, aminek nincsenek felsőoktatási jogosultságai, nem lehet oktatója, hallgatója, nem adhat ki diplomát, annak ellenére, hogy ilyen jogú intézmények alkotják. Ilyen értelemben az *egész* ebben az esetben kevesebb, mint a *rész*. De hogy mégis kifejezésre jusson az egyetemi jelleg és a megfogalmazott perspektíva, felmerült és használatba vettett az *egyetem* szó közismert latin megfelelője, az *universitas*. A szó jelentése szinte senkinek nem igényelt magyarázatot, sőt legelőbb az kérdezték és kérdezik vissza: hát nem *egyetem* az *universitas*? És *lesz-e egyetem az universitasból*?

Legcélszerűbbnek tűnik most is idézni az alapító okirat idevonatkozó mondatait:

*„Az Agrártudományi Egyetem (Debrecen)
a Debreceni Orvostudományi Egyetem,
a Kossuth Lajos Tudományegyetem,
a Debreceni Református Theológiai Akadémia és
az MTA Atommagkutató Intézete*

tanácsai kinyilvánítják közös elhatározásukat, hogy

*az európai egyetemek Magna Chartáját,
az universitas klasszikus és ma is érvényes eszméjét,
a debreceni egyetem évszázados gondolatút és annak korábbi,
közel négy évtizedes gyakorlatát*

alapul véve összehangolják erőfeszítéseiket és elkezdik a Debreceni Universitas fokozatos kiépítését...

A Debreceni Universitas célja nemzetközi normákon alapuló európai léptékű egyetem létrehozása, a graduális és posztgraduális képzés széles spektrumá-

val, alap- és szakképesítést nyújtó diplomákkal, egységes tudományos minősítési rendszerrel, többnyelvű oktatási programokkal. Törekszik a tradicionális karok működtetésére, újraindítva a megszüntetteket és szorgalmazva új karok létesítését. Az új egyetem célja az európai egyetemek hagyományainak és mai gyakorlatának megfelelő nemzetközi normákon alapuló kutatómunka kiterjesztése és továbbfejlesztése.

Az alapítók kinyilvánítják azon szándékukat, hogy az egységes egyetem szervezetét és működését a Magyar Köztársaság Alkotmányával összhangban fokozatosan kiépítik...

Ezek után már bizonyára érthető az összefüggés, amiben a címbeli kérdés szavai megfogalmazódnak, most már csak a *kérdésre* kell választ keresni.

AZ EGYETEM

Az Új Magyar Lexikon – tartalmilag azonosan, csak terjedelme miatt tömörebben, mint a Révai Nagylexikon – így adja meg az egyetem fogalmát:

„*Egyetem*: a legfelsőbb fokú felsőoktatási intézmény; a tudományok széles körét tanítja és műveli, korszerű tudományos képzettséggel rendelkező szakembereket nevel. Karokra (fakultás) tagozódik, az egyes egyetemek karokra tagozódása azonban időnként és országonként változó.

Az egyetemek a középkorban alakultak meg, a 13–14. században indultak virágzásnak. Latin elnevezése (*universitas magistrorum et scholarium*) a „tanárok és tanulók egyetemél” jelentette. A francia, angol és német egyetemek számára a párizsi egyetem (Sorbonne, 1215) szolgált mintául. ... Három felső (teológiai, jogi, orvosi) fakultása mellett egy alsó, előkészítő fakultása is volt (*facultas artium*). Az olasz, spanyol, lengyel, magyar egyetemek mintája a jogi tanulmányairól híres bolognai egyetem volt. Az újkorban az egyetemek életében is jelentős változások történtek. Fő feladatuknak a tanítás mellett a tudományokkal való foglalkozást, a kutatást tették meg, ezt védtek autonómiájukkal, és ezt a törekvést tükrözi a „tudományegyetem” (*universitas litterarum* vagy *universitas scientiarum*) elnevezés is.”

A lexikoni tömörségnél fennköltebben fogalmaz az Európai Egyetemek Magna Chartaja, melyet a Bolognai Egyetem fennállásának 900. évfordulóján fogadtak el az ott nagy számban összegyűlt európai rektorok:

„A földrajzi helyzetből és a történelmi hagyományokból fakadóan különbözőképpen megszervezett társadalmakon belül az egyetem autonóm intézmény, amely a tudományos kutatásban és az oktatásban hozza létre, értékeli és adja át a kultúra értékeit... Az egyetemek oktatási és kutatási tevékenységének elválaszthatatlannak kell lennie egymástól, ha el kívánjuk kerülni, hogy az oktatás elmaradjon a társadalom változó igényeitől és szükségleteitől, valamint a tudományos ismeretek fejlődésétől. A kutatás, az oktatás, a képzés szabadsága az egyetemek életének alapelve... A türelmetlenséget elutasító, a párbeszédre mindig kész egyetem a tanárok és a diákok együttműködésének kivételezett helye. A tanároké,

akik képesek ismereteik átadására, és rendelkeznek mindazon eszközökkel, amelyek tudásuk kutatással és innovációval való továbbfejlesztéséhez szükségesek; a diákoké, akik feljogosítottak, alkalmasak és készek ismereteik gyarapítására.”

Az idézetek alapján az *egyetem* szó legalább háromféle *egyetemességet* fejez ki:

- az oktatás és a kutatás,
- a tanárok és a diákok, valamint
- a sokféle tudományterület egyetemességét.

Ilyen összetett minőségében egyedi az *egyetem*, különbözik a társadalom által működtetett más intézménytípusoktól: a kutatás nélküli oktatóintézménytől, az *iskolától* (alkalmasint főiskolától) és az oktatás nélküli kutatás színhelyétől, a *kutatóintézet*től. Amelyek éppúgy fontos és jól definiált funkcióval bíró intézmények, mint az *egyetem*.

Az *egyetem*nek természetesen ennél többet is kell jelentenie. A *minőség* mellett jelent *mennyiséget* a szó olyan értelmében, hogy egy nehezen számszerűsíthető, de mindenki által érzékelhető *kritikus tömegnél* nagyobb oktatói és hallgatói létszám eredményez csak *egyetemet*. Ennek következtében úgy jelenti az *egyén* és az oktatói-hallgatói *közösség* egységét, hogy az *egész* most lényegesen több, mint a *részek* összessége, s ez maga az új minőség. Az *egyetem* egyszerre *állandóság* és *megújulás*, *konzervativizmus* és *reformerség*, a *beérett tapasztalat* és a *megméretésre váró újszerűség* állandó együttélése, gyakran nyílt vagy éppen burkolt küzdelme. Magában hordozza az *elmélet* és a *gyakorlat* együttélését, hol az egyik, hol a másik előtérbe kerülésével, de ugyanígy megjelenik benne a tudományok *mélysége* és azok *áttekintő szélessége*, a szűk tudományterületek *elmélyültsége* az egymással érintkező tudományok *interdiszciplinaritásával*. És folytathatjuk az *egyetemességek* sorát, hiszen az *egyetem* egyértelműen *nemzeti*, mert elsősorban a nemzetnek, az országnak képez szakembereket – és műveli a *nemzeti tudományokat* is(!), – de ugyanakkor *nemzetközi*, hiszen tág értelemben minden tudomány nemzetközi és egyetemleges, még a magyar nyelv, az irodalom és a történelem tudománya, a magyar föld rajza is.

Az *egyetem* rendszerint a *tudományok* szülőhelye, bölcsője majd fejlődésük színtere is. A különböző tudományágak vagy tudományterületek különbözőképpen alakultak és alakulnak ki. A legtöbbnek van egy-két úttörő tudósa, „megalakítója”, kialakul társasága, szakosztálya, egyesülete, megszervezik konferenciáit, megjelennek szaklapjai, folyóiratai, de elismert tudománnyá igazán akkor válik, amikor – természetesen az előzőekkel párhuzamosan, sőt szerves egységben – megtartják a terület első egyetemi előadásait, lesz professzora, lesz tan széke, lesz belőle egyetemi szak és ennek alapján egyetemi diploma. A klasszikus tudományterületek – a teológia, a jog, a bölcsélet, az orvostudományok – közel évezredes egyetemi múltja után az utóbbi századokban „kaptak egyetemet” a műszaki, az agrár, a közgazdasági, az állatorvosi, a társadalom, sőt a hadtudományok is. A szűkebb tudományterületeket pedig felsorolni is reménytelen lenne.

Az egyetem ugyanakkor – különösen az utóbbi évtizedekben – nemcsak új tudományágak kialakulásának színtere, hanem ezek együttműködése *szintézisének*, új, rendszerint *interdiszciplináris* tudományterületek kialakulásának a legtermészetesebb fóruma is. A polihistorok régvolt korától sokáig a különböző tudományágak elkülönülése, önállósodása játszódott le. Az emberi tudás fejlődésének eme fázisában a tapasztalatok pontos, rendszerező leírása, a jelenségek egyszerűsítése, a lényeg kihámozása, az alapvető törvényszerűségek megállapítása lehetett és volt a cél. Egy kémiai példával kifejezhetően: először az „*egyszerű és többszörös súlyviszonyok törvényét*” kellett felderíteni és megfogalmazni. Ma már – sok tényező, többek között a számítógép eredményeképpen – lehetséges és szükséges a jelenségek összetettségének, a bonyolult kölcsönhatások sokaságának a vizsgálata: az egykori aprólékosan precíz növény- vagy állatmeghatározástól eljutottunk az ökoszisztémák sokoldalú gyakorlati-elméleti vizsgálatához, a bolygók szabályos mozgása után ma a káoszt vizsgálják – s nemcsak fizikusok, hanem matematikusok, kémikusok, biológusok, csillagászok, orvosok, filozófusok és más szakmabéliek is. A CT, a *computer tomográf* vagy a most Debrecenbe érkező PET (*proton emissziós tomográf*) működtetése egyszerre igényli orvos, fizikus, kémikus, gyógyszerész, mérnök, matematikus közreműködését. Az *informatika* egyformán gyorsan terjed és válik nélkülözhetlenné bölcsészeti, társadalmi, műszaki, orvos, közgazdasági, jogi, természettudományi területeken. Határterületi tudományok sokasága alakult ki, olvashatunk *paleo-bio-geo-kémiáról*, van folyóirat *Interdisciplinary Science* címmel – de természetesen e horizontális kölcsönhatással egyidőben mélyül is a tudomány: pl. két éve önálló folyóirata van a *fullurén* nevű új szénmolekulának. Az *analizáló* tudomány mellett felnőtt és megerősödött a *szintetizáló* tudomány.

Az egyetem egyszerre fóruma a tudomány, vagy tágabb értelemben a kultúra *művelésének és oktatásának* is. A tankönyvbe érett alapismeretek oktatása mellett a legújabb tudományos eredmények és művelési módok továbbadását sajátos egyetemi oktatási formában, a *doktorandusz képzés* keretében valósítják meg az egyetemek világszerte. Mostantól kezdve így oldják meg ezt az akkreditált magyar egyetemek is. Ez a rendszer bizonyult olyan hatékony keretnek, ahol a tudós mester, a professzor tapasztalata és áttekinthetése gyümölcsözőben ötvöződik a fiatal doktorandusz érdeklődésével, ötleteivel, munkabíráásával. E rendszer értékes sajátja, hogy megengedi a sokféle szakmai kombinációt, teret enged a határterületi, interdiszciplináris kutatásoknak, megvalósítási lehetőséget biztosít eredeti ötleteknek, radikálisan új elképzeléseknek.

Ha visszanezünk az egyetemek sok évszázados történetébe, ha körbenézünk a fejlett világ színvonalas egyeteméin, egyaránt azt látjuk, amit a Debreceni Universitas Egyesülés alapító okirata is megfogalmaz: ezek az egyetemek *multi-diszciplináris*, sokkarú, a graduális és posztgraduális képzés széles spektrumát nyújtó, tudományos fokozatot adó, magas színvonalú kutatásokat felmutató, széles körű nemzetközi kapcsolatokkal bíró, sok ezer hallgatót befogadó intézmé-

nyek. Bolognától Tokióig, Oxfordtól Szent Pétervárig, Uppsalától Stanfordinig, Prágától Canberráig.

A DEBRECENI EGYETEM: A KEZDETEK

Jóllehet a *Debreceni Református Kollégiumot* nem egyetemként alapították, kezdetektől fogva mégis magas szintű és felsőfokú tanulmányok iskolája volt. Tanárai, tudós professzorai külföldi, főleg híres nyugat-európai egyetemeken végezték tanulmányaikat, ott szereztek doktorátust és csak ennek birtokában lehettek az őket küldő majd visszafogadó *alma mater* professzorai. A külföldi kapcsolatok eme rendszere, a *peregrináció* jóvoltából a Kollégiumban mindig a kor színvonalán álló ismereteket oktattak, mint azt számos itt írt, fordított és nyomtatott könyv dokumentálja. Nem esőkkenti a Kollégium történelmi érdemeit, ha megfogalmazzuk: joggal nem nevezték *egyetemnek* azt az intézményt, ahol nem folytak eredeti kutatások, noha e megállapítást más hazai intézmények példája nem szükségszerűen támaszja alá.

Az *akadémiai* jogállást elnyerő teológiai, jogi, majd bölcsészeti fakultás azonban érthető alapot és indokot adott ahhoz, hogy 1870-ben felmerüljön a Kollégiumban egy debreceni egyetem létesítésének gondolata. Az országban akkor egyetlen egyetem működött, az 1635-ben Pázmány Péter bíbornok hercegprímás által Nagyszombaton alapított, de előbb Budára, majd 1784-ben Pestre helyezett Királyi Magyar Tudományegyetem. 1870-ben már eldőlt, hogy egy újabbat létesítenek Kolozsváron, s az 1872-ben meg is kezdte működését. Nem lehetetlen, hogy a debreceni egyetem létesítésének gondolatát éppen ez utóbbi inspirálta. Az eredeti elképzelések *református egyetemre* vonatkoztak, tekintettel a város és kollégiuma hagyományaira. A létesítés és a működtetés költségei azonban túl nagyoknak ígérkeztek, s emiatt a Tiszántúli Református Egyházkerület később lemondott a református egyetem létesítésének szándékáról, és támogatta, hogy a városban állami egyetem létesüljön. „*Nem tudom, az utókor vajon áldani fogja-e vagy átkozni azok emlékét, akik az átalakulásban főtenyezők voltak*” – *tette fel a kérdést gróf Dégegyfalú József, egyházkerületi főgondnok, 1911 novemberében.* Aligha lehet kérdéses az utókor válasza.

A századforduló körüli három évtizedben az ország több városa – Győr, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged – folytat előkészítő tevékenységet egyetem létesítése érdekében. Hosszú viták és előkészítő munka után Debrecen 1911-ben emlékirathatban fejté ki az állami egyetem iránti kérését és foglalja össze felajánlásait: egy 112 holdas szép területet a Nagyerdőn és 3 millió forintot az építkezésekre. (A bábaképzőt, a későbbi szülészeti klinikát és a városi kórházat nem sokkal később ajánlja fel.) Az iratot igen nagyszámú küldöttség viszi fel és nyújtja át gróf Zichy János kultuszminiszternek az Országház kupolatermében. A nagy tennet szinte teljesen megtöltötték a küldöttek. Az egész Tiszántúl képviseltette magát: ilyen közügye volt az egész országrésznek a debreceni egyetem.

1911. december 1-jén Zichy János betérjeszti a törvényjavaslatot két egye-

tem alapítására: szerinte Pozsony vita nélkül elfogadható, a többi szóbajöheto városok közül Debrecen és Szeged állnak az előtérben. Azonban a „debreceni református főiskola évszázados fényes múltja, Debrecen város közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítettek, hogy az Alföld városai közül Debrecen formálhat jogot elsősorban az egyetemre.” Az indoklás első megszövegezéséből az derül ki, hogy Pozsony kap, Debrecen ellenben nem kap orvosi kart. Ez méltán nyugtalanságot keltett a városban, és az újabb megszövegezés már egyértelművé teszi a „teljes egyetem” fogalmát, de Debrecennek megfelelő közkörházait kell létesítenie és az államnak átadnia.

Az országgyűlés támogató állásfoglalása alapján 1912. július 7-én írja alá Ferenc József az 1912. évi XXXVI. törvényt: *I. § Debrecenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott királyi tudományegyetem állítatik fel.*

A debreceni egyetem 1914-ben kezdi meg működését. A teljes egyetem jegyében öt kar szerepel a tervekben:

Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar, Jog- és Államtudományi Kar, Református Hittudományi Kar, Orvostudományi Kar, Mennyiség- és Természettudományi Kar.

Közülük – a Kollégium adottságaira alapozva – az első három karon 31 bölcész, 215 jogász és 108 teológus hallgató számára 1914. október 6-án megkezdődnek az előadások. Az első professzorokat 1918-ban nevezik ki az orvoskarrá, de az érdemi tevékenység – nagy és eredményes szervező és építő munka alapján – csak 1921-ben kezdődik el. *Történelmi érdekesség, hogy az utolsó magyar király, IV. Károly, utolsó közszereplése a debreceni egyetem orvoskari felvételi épületének felavatása volt 1918. október 23-án, ahol – igaz, hogy az olasz front összeomlásának friss hírére minden kísérszöveg nélkül – átadta a királygyűrűt K. Nagy Zoltán jogász dokornak –, az egyetlen olyan királygyűrűt, amit maga a király adott át.*

A természettudományi kar közel négy évtizedig nem szerveződött meg önálló egységként: az ilyen jellegű tanszékek részben a bölcsészkar (földrajz, növénytan, állattan, ásványtan stb.), részben az orvoskar (fizika, kémia) keretében működtek, s az ilyen szakos tanárok bölcsészdiplomát kaptak.

Az oktatás, a hallgatók diákkotthoni elszállásolása, a könyvek elhelyezése a város különböző pontjain lévő épületekben történt. Az orvoskari klinikák európai színvonalú, ma is elismeréssel illetett hálózata rendkívül szép, nyugodt, egészséges környezetben a házasz években épült ki. A gazdasági válság ellenére – öt év alatt – 1932-re elkészült az egyetem ma is impozáns megjelenésű központi épülete, 1942-re pedig az egyetemi templom.

A debreceni egyetem történetében – talán meglepő módon – nem a II. világháború, hanem azt követően, a negyvenes/ötvenes évek fordulója hozott rendkívüli változásokat. 1949 késő tavaszán megalakul a Természettudományi Kar, s ekkor – mindössze néhány hónapig – öt kara van az egyetemnek. A tanévzárón mind az öt dékán ott ül a rektor mellett – igaz a letiltott díszruhák, láncok

és botok nélkül. De még ugyanezen év őszén leválasztják a hittudományi kart (azóta *Debreceni Református Theológiai Akadémia* néven működik), 1951-ben önállóul az orvoskar, mint *Debreceni Orvostudományi Egyetem* és az Egészségügyi Minisztérium irányítása alá kerül. Egyúttal szüneteltetni rendelik el a jogi kart, ami azóta sajnos már nemcsak szünetel, hanem meg is szűnt. Az együttmaradó BTK és TTK 1952-ben felveszi a *Kossuth Lajos Tudományegyetem* nevet. Így lett az *Universitatis Debreceniensis*ből három kis egyetem.

Nem feladata a tanulmánynak számot vetni a debreceni mezőgazdasági szak-, illetve felsőoktatás 125 éves történetének részleteivel. A pallagi gazdaképzőből 1945-ben a *Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara debreceni osztályaként* alakul felsőoktatási intézmény, amely később pár évig szünetel, de aztán újrászerveződve előbb *Mezőgazdasági Akadémia*, majd 1970-ben *Agrártudományi Egyetem* lesz. Nem érdektelen megjegyezni: az 1953-as újraindulásnál azért választották az új intézmény számára az akkor még városszélinek minősülő Böszörményi úti telket (a régi pallagi teleppel szemben), mert „az a két debreceni egyetem szomszédságában van”. A döntés célszerűségét ma már mindenki elismeri, az évtizedek során kifejlődött komplex épületegyüttes egyértelműen igazolja.

Ugyanígy elégnék tűnik röviden utalni arra, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem Kísérleti Fizikai Tanszékére támaszkodva és amellett – Szalay Sándor akadémikus kutatási eredményeinek elismeréseként és a hazai magfizikai kutatások feltételeinek biztosítására – 1954-ben alakul meg vezetésével a *Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete (az Atomki)*, amelyik egy-két évtized alatt a legnagyobb és legelismertebb akadémiai kutatóintézetek sorába fejlődött.

Városunkban a négy egyetem mellett még további három felsőoktatási intézmény, három főiskola működik. A maga független útján, az egyetemektől függetlenül létesült és fejlődött a város egyetlen műszaki felsőoktatási intézménye, az *Ybl Miklós Műszaki Főiskola Debreceni Tagozata*. Az *universitas* megszerveződésekor a főiskolák egységesen tartózkodó, kiváráó álláspontra helyezkedtek. Később az *YMMF* volt az első főiskola, amelyik csatlakozási szándékát kifejezte és csatlakozott is az egyesüléshez. A tanítóképző csatlakozási kérdésében a fenntartó főhatóság cseréje okozott átmeneti állapot, kölcsönös bizonytalanságot, míg a *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Tagozata* változatlanul a szakmai hátterét jelentő budapesti anyaintézményhez tartozásban véli megtalálni működésének jobb feltételeit.

A MAGYAR FELŐOKTATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERE

Természetesen nem lehet ebben a tanulmányban a *magyar felsőoktatás* komplex kérdéskörét még csak érinteni sem. Ami szempontunkból érdekes és fontos, az a magyar felsőoktatás intézményrendszere. Az új felsőoktatási törvény (amire még visszatérünk) melléklete 25 állami és 5 egyházi egyetemet, 34 állami,

24 egyházi és 4 államilag elismert magánfőiskolát sorol fel. Ez 92 felsőoktatási intézmény: egyedülállóan sok egy ilyen kis országban. Ezekben kevesebb mint százezer hallgató tanul, ami átlagosan ezer hallgatót jelent intézményenként. Így minden bizonnyal nem csak hallgatóknak a lakossághoz viszonyított számában, hanem az egy intézményre jutó hallgatók számában is az európai rangsor végén kullogunk. Ezen belül az állami egyetemeken átlagosan kb. keudezer hallgató tanul, az állami főiskolákon alig több, mint ezer. Az egyházi intézményekben ez a szám egy nagyságrenddel kisebb, ami egyrészt érthető, de ezzel együtt a legtöbb egyházi, s jónéhány állami intézmény nagyon messze van attól a minimális mérettől, ami sokoldalú és színvonalas oktatást biztosíthat. Ebbe természetesen nincs jogunk és nem is akarunk beleszólni, de az állami elismerés ilyen helyzetekben aligha mondható indokoltnak: a törvénnyel bevezetett intézményi akkreditáció feladata lesz, hogy az egyetemi és főiskolai intézményi minőség rangját megőrizze, illetve visszaállítsa.

A vázolt kép lényege a *rendkívüli szétaprózottság*. Összehasonlításként hadd említsük meg, hogy a 13 holland egyetem átlagos hallgatói létszáma tizenháromezer, a svédéknél ez a szám tizenegyezer, az osztrákoknál is tízezer körül van. A 13 holland egyetem sorában hallgatólétszámot tekintve a legnagyobb magyar egyetem is csak az utolsó helyek egyikére fér be, a második pedig már csak a sor végére helyezhető el. Szándékosan nem amerikai példát említettünk, ahol sok egyetemnek negyven-ötvenezer hallgatója is van, mert ez egyrészt irreális összehasonlítás és cél lenne, másrészt elfogadni is nehéz, sőt inkább visszariasztó, miként szervezik egy ilyen mamut intézmény, pl. a római *La Sapienza* egyetem százezernél is több hallgatójának tanulmányait. A rendszerváltás utáni években számos külföldi szakértő elemezte objektíven, elfogulatlanul a magyar felsőoktatást, s minősítette egybehangzóan szétaprózottnak annak intézményrendszerét, indokolatlanul soknak és kicsinek intézményeinket. A magyar felsőoktatáspolitikai irányítói is rendszeresen ezt a véleményt fejtik ki, általában a szakmai közvélemény is így vélekedik, mégis egy talán soha nem látott egyetem (és főiskola) „gründölési” láz van az országban. Számos város és régió akar egyetemet vagy főiskolát, s ebben lelkes lokálpatrióták, potens képviselők, önkormányzati és állami szervek nem is sikertelenül tevékenykednek. Ez az egyes települések igénye, fejlődési szándéka, szellemi potenciáljának erősítése szempontjából teljesen érthető, de nyilvánvalóan a magyar felsőoktatási rendszer további felaprózottságát eredményezi. De ez csak a kérdés egyik oldala.

A másik, amit részben már érintettünk, hogy *mitől egyetem az egyetem*, és mitől nem. Attól, hogy tanárainak többsége nemzetközi szintű kutatásokat folytat, hogy ennek keretében (doktori programok szervezésével) szakembereket és tudósokat nevelnek, és hogy ehhez könyvtárakban, laboratóriumokban, műszerekben megjelenülő feltételeik vannak. Mire képes e tekintetben az ország? Csak a tanárképzés szempontjából nézve a kérdést: Magyarországon most négy tudományegyetem van, amelyek (egyik) fő feladatuként középiskolai tanárokat képeznek, s számottevő tanárképzés folyik a közgazdasági, a veszprémi és a

miskolci egyetemen is. Az állam ma (jó évtizede tart ez a „ma”) nem tudja biztosítani ezek (meg a többi 13 egyetem) szintet tartó működését sem. Ebben a helyzetben négy vagy öt újabb tudományegyetem kialakítása (a tanárképző főiskolákból, és bölcsészkar, valamint természettudományi kar szervezése az utóbbi két egyetemen) összességében vagy reménytelen vagy felelőtlen vállalkozás lenne. Nincs rá pénz, és nincs rá szakember. (A szakember helyzete jól jellemzi, hogy a német nyelv és irodalom tudományának ma Magyarországon – Ausztria, Svájc és Németország történelmi és földrajzi szomszédságában – egyetlen professzora van!) Egy (a pécsi) főiskola felfejlesztése egyetemi karrá (ma már külön bölcsész- és természettudományi karrá), jelentős támogatással, egy évtizede folyik, de néhány szakon még most sem tartanak az egyetemi képzésnél. Minden új karhoz legalább tizenöt szakmában kellene vezető egyetemi szakembereket találni, korszerű könyvtárat kialakítani, ezekbe nehezen elérhető régebbi kiadású alapműveket és folyóiratokat beszerezni, s új, méregdrága periodikákat rendelni. Egy-egy ilyen szakma (magyar, matematika, biológia, fizika stb.) egyetemi műveléséhez négy-nyolc – tanszék kell – a kísérletes tárgyakban rettenetesen költséges berendezésekkel. Mert egyébként csak a cégtáblát festjük át, aminek következményeire már ismerünk néhány korábbi – nem szerencsés – példát. Talán ennek alapján is belátható, hogy az egyetemek számának szaporítása nem járható út a magyar felsőoktatás számára.

Még az is rendkívüli nehézségeket jelent, hogy néhány, korábban igencsak szűk profilú, specializált egyetemet a teljes egyetem, az *university* irányába fejlesszenek. Ilyen volt mindenekelőtt a Veszprémi Vegyipari Egyetem, és enyhébb mértékben ugyan, de lényegében hasonlóan a Miskolci *Nehézipari Műszaki* Egyetem. Ezek az egyetemek már korábban felismerték, merő a társadalmi környezet változásainak hatására fel kellett ismerniök, hogy az eredeti szűk profillal nemhogy fejlődni nem tudnak, de szinte megélni sem képesek, és jó érzékkel, szinte kétségbeesetten az „előre menekülés” stratégiáját fogalmazták meg: új oktatási tevékenységek, új karok szervezésébe kezdtek. S nemcsak a *szűkítő jelzők* maradtak el az egyetemek neve elől, hanem mára a *Miskolci Egyetemnek* öt (a bölcsészeti intézettel együtt barkoltan hat), a *Veszprémi Egyetemnek* két kara van (s szerveződében a harmadik). Az előbbi – és ezt tényszerűen meg kell állapítani – ma a legszélesebb szakmai spektrumot nyújtó egyetem az országban, még azzal együtt is, hogy a minőséget kifejező „leg” jelzőt többnyire más hazai intézményekhez rendeli a közvélemény. Holott a széttagolt debreceni felsőoktatás összességében ennél lényegesen gazdagabb szakmai skálát nyújt.

Nem tartozik szorosan témánkhoz, de talán nem felesleges szólni arról, hogy a főiskolák vonatkozásában a helyzet lényegesen más és a megoldás is egyszerűbb: teret kell engedni a helyi közösségek, az önkormányzatok, a különböző vállalkozások, az új szakmákat importáló nemzetközi kooperációk szándékának, és hagyni kell, sőt törvényileg legalizálni kell a nyugaton már régen polgárjogot és oktatás-piaci teret nyert ún. *post secondary*, tehát érettségi utáni oktatási formákat (üzleti, gazdasági, kereskedelmi iskolák, nyelviskolák, nép-

főiskolák stb.) (Ezt sajnos nem tette meg az új oktatási törvények egyike sem.) Ezek valódi értékét a piac hamarosan felméri, mint az máris érzékelhető, s ezzel egy hatékony, az aktuális helyzetre gyorsan reagáló, a versenyben helytálló, s állami pénzforrásokat nem igénylő tevékenységi kör jelenik meg. Közülük a legjobbakat, az időállókat kell majd államilag is elismerni és ezzel együtt anyagiilag is támogatni. Másrészt azt a lehetőséget is meg kell teremteni, hogy az önkormányzatok átvehessenek működtetésre állami főiskolákat, hiszen akkor lényeges mértékben megnő a helyi közösség és az intézmény érdekeltsége az együttműködésben, és ennek számos egészséges gyümölese várható. (Számolni kell persze az egészségtelennel is, mint pl. az összefonódásokkal, de ezeknek most is megvan a lehetősége.)

A FELSŐOKTATÁSI TÖRVÉNY HATÁSA

Az eddig vázolt gondolatok – közvetlenül vagy közvetve – a sokkarú multidiszciplináris, európai dimenziójú egyetem indokoltságához vezetnek. Nem újak és nem meglepők – sokkal inkább számosak és fontosak. Ezek mellett még feltétlenül említeni kell a gazdaságosság szempontjait is: öt-hat különálló kis intézmény számos funkciója sokkal racionálisabban, színvonalasabban, gazdaságosabban, korszerűbben intézhető és szervezhető egy intézmény keretében. Erre hazai és nyugati oktatás-gazdaságossági szakértők rendre és nagy hangsúllyal mutattak és mutatnak rá, s aktualitása az ország gazdasági helyzetében igen csak érezhető.

Az utóbbi egy-két év legkritikusabb kérdésének – joggal – az tűnhetett, hogy a készülöben lévő *felsőoktatási törvény* milyen formában és mértékben segíti, mozdítja elő az egyetemi integrációs folyamatokat. Hosszú ideig érezhető volt, hogy e kérdésben nemcsak korszerűsítési szándékok, európai gondolkodás, hanem kemény érdekek és érdekellentétek vannak, amelyek hol nyíltan, hol burkoltan fogalmazódnak meg. Ezek sok szinten jelentkeztek, az egyes egyének (pl. beosztás, fizetés), a tanszékek (pl. megmaradás vagy összevonás), az intézmények (pl. miként alakulnak az új helyzetben a kapcsolatok a szélesebb szakmai körrel?), a minisztériumok (pl. maradnak-e irányításunk alatt az „egyetemeink”?), sőt ezzel párhuzamosan némely pártok szintjén is (értelemszerűen a minisztériumokkal párhuzamban.) Sok felmerült kérdésnek jogos valóságtartalma van, más kérdéseket az elelt évtizedekben kialakult realitások, megszokások, működő mechanizmusok vetettek fel, de jó néhányat elsősorban presztízs szempontok vezéreltek. Meg kell adni, a változtatások mikéntjére, eredményére sem alakultak ki időben részletes és mindenkit meggyőző feleletek.

A mai válasz megkísérléséhez bizonyára indokolt először magából a törvényből idézni.

„3. § (1) Egyetem abban az esetben létesíthető, illetve működhet, ha alkalmas

a) legalább két tudományágban, illetőleg képzési területen, legalább két szakon folytatott, legalább négyéves egyetemi alapképzésre és szakirányú továbbképzésre,

b) tudományos kutatásra, doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére, valamint

c) habilitációs eljárás lefolytatására, továbbá, ha

d) egyetemi tanárai doktori (PhD), illetve mesterfokozattal és habilitációval rendelkeznek,

e) egyetemi docensei doktori (PhD), illetve mesterfokozattal rendelkeznek.

(2) Az egyetemnek létesítésekor időarányosan, illetve működése során folyamatosan rendelkeznie kell

a) az (1) bekezdésben meghatározott feladatok ellátásához szükséges személyi feltételekkel,

b) a képzéshez és a tudományos munkához szükséges tárgyi feltételekkel (a céloknak megfelelő épülettel, könyvtárral, laboratóriummal, kísérleti és gyakorló helyekkel, műszerekkel és más eszközökkel).

12. § (1) A felsőoktatási intézmények együttműködésük elősegítése, a felsőoktatás szerkezeti és irányítási rendjének korszerűsítése, az oktatási, a tudományos kutatási, az anyagi és szociális erőforrásaik közös hasznosításának érdekében társulásokat hozhatnak létre. A társulás jogi személy.

(2) A társulásokban a Magyar Tudományos Akadémia intézetei, a tudományos kutatóintézetek és más, a 49. §-ban meghatározott intézmények is részt vehetnek.

(3) A társulás az (1) bekezdésben meghatározott feladatokon felül – a jogszabályok keretei között – igazgatási és gazdálkodási feladatok ellátására is létrejöhet.

(4) Az (1)–(3) bekezdésben meghatározott együttműködés eredményeképpen létrejövő új, egységes intézményekről a 3–4. §-ok alapján az Országgyűlés külön törvényben rendelkezik.

10. § (1) A felsőoktatás állami támogatását a kormány előterjesztése alapján az Országgyűlés az éves központi költségvetés Művelődési és Közoktatási Minisztérium fejezetében határozza meg.”

A felsőoktatással kapcsolatos állami hatásköröket a törvény a művelődési és közoktatási miniszter illetékességébe utalta.

Az idézet kissé talán hosszabb a válaszhoz feltétlenül szükségesnél, de első része (a 3. §) egyúttal fontos kiegészítés az egyetem már fejtegetett fogalmának kérdéséhez is.

A törvény tehát nem hozott létre sem általában, sem konkrétan egységes integrált egyetemet – hanem az egyetemi, főiskolai társulások, egyesüldések realitását emelte be a felsőoktatási törvény szövegébe. Ezt önmagában nézve lehet optimistán is és pesszimistán is értékelni. Ami az egységes egyetem szem-

pontjából optimista válasz felé húzza a mérleget, az egyrészt a 12. § megengedő (4) bekezdése, ami már itt is megadja az *egységes egyetem* létesítésének lehetőségét – külön törvény keretében. (Ez megfelel a hagyományoknak, hiszen legtöbb egyetemünket, mint a debrecenit is, külön törvény hozta létre.) Ennél sokkal lényegesebb az a döntés, ami az előkészítési fázisban, még kormány szinten is talán a legtöbb vitát okozta és csak a parlamenti szavazás során alakult ki meglepően nagy többséggel, és amit a 10. § expliciten, a 18. § pedig impliciten (a két másik minisztérium említésének elmaradásával) tartalmaz: az egységes tárcairányítás. Ez szervezeti és működési kérdésekben a törvénnyel együtt 1993. szeptember 1-jén hatályba lépett, költségvetési ügyekben pedig 1995. január 1-jén lép életbe. Tévedés ne essék, ez nem csodaszer, egyáltalán, a minisztériumi irányítás vagy a főhatósági szerep az *egyetemi autonómia* korában nem lehet a felsőoktatás kulcskérdése, hiszen ez súlyos ellentmondás lenne. Tekintettel azonban arra, hogy a költségvetési támogatás teljes mértékben, a fejlesztési lehetőségek nagy hányadban a minisztériumok közvetítésével és aránymegállapító szerepével jutottak el az egyetemekhez, így az intézményi működési feltételek, a fejlesztési lehetőségek forrása, az érdekérvényesítési lehetőségek színtere óhatatlanul a főhatóság. Ennek széthúzó hatása változik meg a törvénnyel, s a korábban különböző tárcákhoz tartozó egyetemek elsősorban egyazon helyen fogják érdekeiket koordinálni, illetve érvényesíteni. Rendkívül fontos azonban, hogy az egyes egyetemi szakterületek (orvos, agrár stb.) folytathassák érdemi együttműködésüket, megtarthassák kapcsolatrendszerüket a szélesebb, a minisztérium által is reprezentált szakmai közeggel. A *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* külön felelőssége, hogy felnőjön és megfeleljen az egységes felsőoktatási tárca nem könnyű és felelősségteljes feladatához, a teljes magyar felsőoktatás szolgálatához, érdekeinek felismeréséhez és azok érvényesítéséhez. S aminek nevéből ezek után nem kellene kizárni a felsőoktatást.

A DEBRECENI EGYETEM: A JÖVŐ

Ez a törvényhozói döntés egyrészt átrendezte sokak gondolkodását, másrészt átütemezte sokunk tevékenységét az egységes debreceni egyetem kérdésében. Fontosnak tartom hangsúlyozni: a döntés nem eredményezett győzteseket és veszteseket. Itt és most az egységes egyetem koncepciója kapott meghatározó támogatást. Egyénielmű célja emelhető annak megvalósítása: a sokszínű együttműködések, a racionális közös beruházások, az együttes fejlesztések, a kölcsönös segítségnyújtások, a változatos kapcsolatok köréből kilépünk, ennek helyébe az új intézmény szervezetének, feltételeinek átgondolása, megfogalmazása, előkészítése és kidolgozása kerül. Úgy, hogy minden érték megmaradjon, s csak azt szüntessük meg, ami helyett jobbat tudunk létrehozni. De miközben ezen dolgozunk, nem szabad elvesznünk a részletekben, s nem szabad megfeledkezni arról, hogy ezek bámmennyire is fontos, olykor meghatározó feltételek és keretek, nem a lényegét jelentik. A lényeg maga egy új minőség, új tartalom, új szellemi-

ség, a hallgató és oktató, az oktatás és kutatás, a sokféle tudományág egyeteme, amiért az egészzet csinálni érdemes és kell.

A lehetőség és a feladat – a maga dimenziójában érve – történelmi. Jó két évvel ezelőtt a város felsőoktatási intézményeinek volt ereje, bátorsága és előrelátása az első hazai *universitas* létrehozásával elsőként lépni az integráció útjára, akkor most elemi érdeke mind az *universitas* intézményeinek, mind a városnak, hogy elsőként legyen újra teljes egyeteme a négy évtizeddel ezelőtti feldarabolás után. Itt Debrecenben – hasonlóan Pécshez, Szegedhez és értelemszerűen Budapesthez – különös helyzetben vagyunk. Ezekben a tradicionális egyetemi városokban egy négy évtizeden keresztül kialakult, működő, sok természetes beidegződést eredményező, gondolkodásunkat is meghatározó rendszer átalakítása révén lehet a sokkarú, multidisziplináris, egységes egyetemet megszervezni. Ez a nehézség pl. Miskolcon nem merült fel (nyilván merültek fel és jelentkeznek mások), mert ott egyetlen intézmény kereteinek bővítésével lehetett és kellett ugyanezt a célt megvalósítani. Úgy tűnik, az a helyzet – az előző években fennálló viszonyok között, az egy tárcához tartozás helyzetében – gyorsabb előrelépést eredményezett.

E sorok írását megelőzően szinte napra pontosan egy évvel ezelőtt – éppen a *Debreceni Universitas* addigi működését alapul véve – városunkban ülésezett az *Országos Felsőoktatási Tanács* a felsőoktatási integrációs tendenciák, az elindult folyamatok kérdéséről. Ott is az derült ki, amit előtte és utána is jól lehetett/lehet érzékelni a közvéleményben, az írott, képes és hangos sajtóban: a *Debreceni Universitas* jutott legtovább a megfogalmazott célhoz vezető úton. Meglehet, ez az előrelépés még csak nagyon kis hányada a megteendő útnak, de mi már tényleg azon az úton voltunk és vagyunk. Felismerendő érdekünk, hogy ezt az előnyt hasonlóképpen váltsuk a megszerveződő *debreceni egyetem* javára, miként elődeink tették azt a század elején. Nagy segítség, hogy a város és a régió hasonló felfogásban és elszántsággal támogatja az ügyet, miként akkor is tette.

Erre az alkalomra összeállított elaborátumában az Universitas elnöksége így fogalmazott:

„A debreceni felsőoktatás jövőjét a Debreceni Egyetem fokozatos kiépítésében látjuk. Ennek víziója – ami talán évtizedes távlatban már realitás lehet – így összegezhető:

1. Az ország második legnagyobb városában, a félszer éves folyamatos oktatási tradíciókkal bíró iskolavárosban újra európai léptékű, többkarú modern egyetem működik, amelyik meghatározó tényezője a régió szellemiségének, befolyásos eleme a város társadalmi és közéletének. Az egyetem különböző egységei – a Nagyerdő árnyékában – északról földrajzilag is övezik a várost, miközben maguk dinamikusán működő, élő organizmusokat alkotnak.

2. Az egyetem karai rövidebb-hosszabb perspektívában:

– Agrártudományi Kar (Tiszántúli Agrárcentrum: Szarvas, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Nyíregyháza)

- Állam- és Jogtudományi Kar
- Bölcsészettudományi Kar
- Közgazdaságtudományi Kar
- Orvostudományi Kar
- Református Teológiai Kar
- Társadalomtudományi Kar
- Természettudományi Kar
- Debreceni Fizikai Kutatóközpont
- Továbbképzési Intézet (Graduate School)
- Műszaki Főiskolai Kar
- Tanítóképző Főiskolai Kar
- három egészségügyi főiskolai kar (Nyíregyháza, Gyula, Debrecen).

3. Az egyetem hallgatói létszáma 10 000 fölé emelkedik, ami a jelenlegi állapothoz képest több mint 50%-os növekedést jelent. Emellett egyidejűleg legalább 2000 diplomás szakember szakosító-, tovább- rá- vagy átképzését látja el.

4. Az egyetem karain – a magyar felsőoktatás duális rendszerének megfelelően – mind egyetemi, mind főiskolai képzés folyik. Az egyetemi képzés – szakágazatoktól függő struktúrában – háromfokozatú. A posztgraduális képzést külön intézet koordinálja. Az egyetem megszervezi a főiskolát végzettek továbbképzését is.

5. Jelentős, folyamatos, ám teljesámerényorientáltan szelektív infrastruktúrális fejlesztések biztosítják a színvonalas kutatómunkát, az azzal szerves kapcsolatban lévő doktoranduszképzést. Ehhez kb. 2 milliárdos egyszeri támogatás szükséges.

6. A hallgatói létszám növekedését kb. 15–20%-os oktatólétszám-bővülés kíséri. A központi adminisztratív feladatokat belső átszervezésekkel, a jelenlegi létszámmal látjuk el, az új beruházások értelemszerű műszaki-technikai kiegészítői létszámfejlesztést igényelnek.

7. A Kassai úti területen kb. 5 milliárdos beruházási programot valósítunk meg, ami kb. 3000 hallgató oktatását, étkeztetését, 1000 hallgató diákotthoni elhelyezését biztosítja. További kb. 5 milliárd forintot tervezünk a most működő intézmények korszerűsítésére, fejlesztésére, részleges rekonstrukcióra."

Nem gondoltuk akkor, hogy az a „vízió”, ami az elaborátum végén megfogalmazódott, hogy az „ami talán évtizedes távlatban már realitás lehet” megfogalmazás – ennyire közeli és konkrét lehetőséget és feladatokat jelent számunkra. A vízió természetesen csak elnagyolt vázlat, ami a lehetőségek és szükségletek egyensúlyában pontosodik. Lehet, hogy másként szerveződnek dolgok (a klinikák léte miatt az orvoskar sajátos funkciót kap, a teológiai kar egyedi viszonyban lesz a református egyházzal), lehet, hogy több lesz belőle (pl. egy gyógyszerész karral), lehet, hogy kevesebb (nem szükséges különálló továbbképzési intézet, néhány főiskolai kar ügye másként rendeződhet).

Nem ezért csináljuk, de felelősséggel hisszük, hogy az *utókor bizonyára*

áldani és nem átkozni fogja azok emlékét, akik az átalakulásban fő tényezők voltak.

S a válaszuk a kérdésre, hogy „lesz-e egyetem az *universitasból*”: bár sok feltétel teljesülésére és sok támogatásra van szükségünk, sokat kell még dolgoznunk rajta, le kell küzdenünk nem kevés nehézséget, olykor talán áldozatot is kell hozni, de hisszük hogy lesz, igen, lesz egyetem az *universitasból*.

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Az 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról

Némedi Lajos, *A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története, 1912–1987*. KLTE, Debrecen, 1988.

Varga Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története*, I. köt., KLTE, Debrecen, 1967.

A Debreceni Agrártudományi Egyetem 125 éve, I. köt., DATE, Debrecen, 1992.

A Debreceni Universitas múltja, jelene és jövője, Kézirat, DUE, Debrecen, 1992.